

Estók József

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Pauler Tivadar
(1816 – 1886)

*„... az igazságnak elvei mindenütt
ugyanazok, főképp a büntetőjogban.”*

(Pauler Tivadar)

Büntetőjogász, jogbölcse, egyetemi tanár, az Andrassy-kormányban előbb vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd igazságügy-miniszter, néhány évvel később – egészen haláláig – Tisza Kálmán kormányában ismét igazságügy-miniszter. Az első jogászgyűlés elnöke. Az MTA levelező, rendes, később igazgató tagja, másodelnöke, majd tiszteleti tagja. Markovics Mátyás Antal jogtanár unokája, Pauler Gyula történész, országos főlevéltárnok apja, Pauler Ákos filozófus nagyapja, Bogyay Tamás művészettörténész dédapja.

1816. április 9-én született Budán, apja a magyar főhadi kormány alkalmazottja volt, édesanyja Markovics Mátyás Antal egyetemi jogtanár leánya.

Középiskolába a budai főgimnáziumba járt. Mindig kitűnő tanuló volt, így nem meglepő, hogy 1832-ben – 16 évesen – bölcse, 1836-ban pedig – 20 évesen – jogi doktori oklevelet szerez.

1838-ban a zágrábi kir. akadémián az észjog és a magyar közjog tanárának nevezik ki. 1845-ben a Zágráb megyei törvényszék rendes bírójává választják meg. 1846-ban a pesti kir. egyetem, 1847-ben a gráci cs. kir. egyetem jogtudományi kamarájának a tagja lett. 1847-től –saját kérelmére – a győri kir. jogi akadémián tanár, majd 1848. júliusában nevezik ki a pesti magyar kir. Tudományegyetem rendes tanárává, ahol – többek közt – észjogot, magyar közjogot adott elő. A szabadságharc bukása után állását további intézkedésig ideiglenesen megtarthatta, 1852-ben az ész- és büntetőjog rendes tanárává nevezték ki.

Pauler Tivadar rendíthetetlen akarattal és következetességgel állt ki az általa képviselt és fontosnak tartott nemzeti értékek és érdekek mellett. Ennek és

személyes befolyásának – az egyetemi tanács tagja volt – köszönhető, hogy az egyetem 1860-ban visszanyerte autonómiáját, választási jogát. Jelentős részben az ő érdeme az is, hogy az egyetemen 1861-től teljes körűen visszaállították a magyar tannyelvű oktatást. Munkásságának elismerését jelzi, hogy az 1860/61. és az 1865/66. tanévben az egyetem dékánja lett, míg 1861/62-ben a karok választó gyűlése a rektori teendők ellátásával bízta meg. Ekkor kapja meg a kir. tanácsosi címet is.

1863-ban néhány hónapig a hétszemélyes tábla pótszavazó bírása büntetőügyekben, 1869-től a Kúria legfőbb ítélőosztályára rendes bíróvá nevezik ki, mivel azonban ez az állás összeférhetetlen volt a tanári tevékenységével, arról rövid idő múlva lemond.

1867-ben – a koronázás alkalmával – a király a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki. 1870-ben az első magyar jogászgyűlés elnökének választják meg.

Ötvös József halálát követően – Deák Ferenc ajánlására – Andrassy Gyula miniszterelnök felkérésére elvállalja a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztelet, amelyet 1871. február 10-től 1872. szeptember 4-ig lát el, majd 1872. szeptember 8-tól 1875. március 2-ig három kormányban is az igazságügyi tárcát irányítja. A Bittó-kormány tagjaival együtt ő is megváltik tárcájától, tevékenységéért megkapja a Lipót-rend nagykeresztjét.

Visszatér az egyetemi katedrához, fővárosi, I. kerületi képviselői mandátumát azonban változatlanul megtartja. (1871 és 1886 között – kormánypárti programmal – volt országgyűlési képviselő.) Képviselőként ő az országgyűlési előadója a Perczel Béla minisztersége alatt megszületett – Csemegi Károly nevével jegyzett – büntető törvénykönyvnek.

1876-tól az országos közoktatásügyi tanács elnöki tiszteletet tölti be.

A nyugodt, kiegyensúlyozott életvitelt azonban ismét és végleg feladja, miután közel harminc éven keresztül oktatott különböző egyetemeken, felkérést kap Tisza Kálmán kormányába. 1878. június 30-án végleg elköszön az egyetemtől, az egyetemi hallgatóitól, akiket valósággal lenyűgözött előadásai-val, és 1878. július 1-től 1886. április 30-ig – haláláig – újból az igazságügyi tárcát vezetője lesz.

Pauler Tivadar számos fontos jogszabály kezdeményezője, miniszteri ténykedése alatt kezdődött meg a – büntető törvénykönyv mellett – a magyar polgári törvénykönyv, az új végrehajtási törvény, valamint a rabsegélyező egyletek kötelező megalakításáról szóló miniszteri rendelet előkészítése.

Miniszteri pályafutásának első ciklusában – a végrehajtási szabályok egységes és következetes alkalmazása érdekében – a 696/1874. I. M. sz. rendeletben szabályozta a börtönök felügyeletét. Ennek lényege, hogy a kir. Törvényszékek és járásbíróságok mellett működő fogházak feletti felügyeletet a kir. ügyészekre ruházta az igazgatási teendők ellátásával együtt, míg a járásbírószági fogházaknál e feladatot helyettük a kir. járásbírák végezték. A főfelügyelet a kir. főügyészeket, a legfőbb felügyelet pedig az Igazságügyi Minisztériumot illette meg.

A fogházak gazdasági ügyeinek intézését – 1873. január 1-től – szintén a kir. ügyészek vették át. A fenti rendelet szabályozta részletesen a bírósági fogházak és börtönök működését, a befogadottakkal kapcsolatos teendőket, bánásmódot, az előzetes letartóztatottakkal kapcsolatos kérdéseket, a fegyelmi eljárás szabályait és a fogházi adminisztrációs feladatokat.

Pauler Tivadar miniszteri kinevezésétől kezdve igyekezett minél jelentősebb pénzeszközöket biztosítani a börtönügynek a személyzet létszámának növelésére, a javadalmazás emelésére, a képzésre, a jobb munkakörülményekre és a felszerelés korszerűsítésére, illetve a fogvatartottak elhelyezésének, valláserkölcsei nevelésének, oktatásának, művelődésének és foglalkoztatásának a javítására.

A büntető törvénykönyv hatálybalépését követően a miniszterre és tárcájára a korábbiaknál is nagyobb feladat várt: létre kellett hozni a fokozatos börtönrendszert, amely a magánzárkás intézetek kialakításán túl a korábban nem létező közvetítő- és javítóintézetek, államfogházak létesítését is magában foglalta.

Ki kellett dolgozni a személyzetre, az egyes büntetési nemek végrehajtására, a beutalás rendjére, a büntetőintézetek működésére, működtetésére, a fogvatartottakra, a feltételes szabadságra bocsátásra, a felügyelő bizottságokra vonatkozó szabályokat. E rendelkezések a 2106/1880. I. M. sz. rendeletben és annak mellékleteiben jelentek meg, amelyek részletesen szabályozták a büntetések végrehajtását.

Az új jogintézmények működéséhez szükséges jogszabályi, tárgyi és személyi feltételek megteremtésén túl hozzá kellett fogni a börtönök korszerűsítéséhez, bizonyos területeken pedig folytatni kellett azt, továbbá a büntető törvénykönyv hatályosulása érdekében a férőhelyek számának növeléséhez. Az ezekhez szükséges anyagi forrásokat pedig elő kellett teremteni, ami – ugyanúgy, mint napjainkban – abban az időben is komoly kihívást jelentett az igazságügy-miniszter számára. A parlamenti jegyzőkönyvek tanúsága szerint a költségvetési célok elérése érdekében igencsak szükség volt a miniszter szónoki képességére, meggyőző erejére.

Pauler Tivadar miniszteri tevékenységéhez köthető az 1883-ban alapított és 1884-től működő kis-hartai, továbbá az 1884-ben átadott váci közvetítő intézetek megnyitása, valamint az intézetek szervezetére, a beutalás rendjére vonatkozó szabályok kiadása, amelyek a 11 203/1884. I. M. sz. rendeletben, míg a házszabályok az 55673/1884. I. M. sz. rendeletben láttak napvilágot.

A büntetőkódex és a kihágásokról szóló törvény hatására jelentősen átalakult az egész büntetési rendszer, az ítélkezési gyakorlat, ennek egyik következménye az lett, hogy egyes végrehajtási fokozatokban – mint pl. a fegyház fokozat – olyan mértékben megnőtt a fogvatartottak létszáma, hogy azt a rendelkezésre álló hét intézet férőhelyein már nem lehetett elhelyezni. Az elhelyezési problémák, továbbá a progresszív végrehajtási rendszer működési feltételeinek megteremtése szükségessé tették – ahogy azt már korábban jeleztem – új férőhelyek, intézetek létrehozását.

E probléma részleges megoldását szolgálta – egyebek mellett – az, hogy az 1881. évi LVIII. tc. alapján sor került a szegedi kir. kerületi börtön, az 1884. évi XX. tc. rendelkezései szerint pedig a sopronkőhidai kir. fegyintézet építési munkálatainak beindítására. A szegedi kir. kerületi börtön 1885-ban, a sopronkőhidai kir. fegyintézet pedig 1886-ban fogadta az első beutaltakat.

A fent említett 1884. évi törvénycikk rendelkezései felhatalmazást adtak az igazságügy-miniszternek más fejlesztési lehetőségekre is. Ennek alapján kerülhetett sor a váci, nagyenyedi fegyintézetben magánzárkák, a szamosújvári, lipótvári és az illavai fegyházakban pedig munkatermek kialakítására, illetve megkezdődtek az államfogházak létrehozásával kapcsolatos munkálatok is. A szegedi államfogház 1889-re készült el.

Nyitott kérdés és égetően sürgető feladat volt a fiatalok bűnelkövetőkkel kapcsolatos intézkedések – az intézetek létrehozása, a feladataikat, működésüket meghatározó szabályzatok kidolgozása – megtétele is. Pauler Tivadar alapította meg Közép-Európa első javítóintézetét 1884-ben Aszódon.

Pauler még nem volt harminc éves, amikor bekapcsolódott a Magyar Tudományos Akadémia munkájába. 1845-től levelező tag, 1858-tól rendes tag, 1876-tól igazgató tag, 1885-től tiszteletbeli tag, 1880-1883. között az Akadémia másodelnöke. Akadémiai székfoglalóját az *Álladalom jogalapja* címmel jegyezte. 1881-ben valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki.

1850-ben Toldy Ferencsel közösen megalapította az *Új Magyar Múzeum* c. tudományos folyóiratot.

Kiemelkedő szakirodalmi tevékenysége; jogi értekezései, jogtudományi kézikönyvei az 1840-es évektől kezdve folyamatosan jelentek meg. Néhány közülük: *Az ésjogtudomány fejlődése s jelen állapota* (1845/47.), *Bevezetés az ésjogtanba* (1852.), *Jog- és államtudományok encyclopaediája* (1871.), *Észjogi előtan* (1873.), *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez* (1878.).

Legjelentősebb tudományos munkája a kétkötetes *Büntetőjogtan* (1864.), amely három úrt igyekezett kitölteni a magyar jogtudomány, az igazságszolgáltatás és a jogtudományi képzés rendszerében azzal, hogy jogszabályként, kommentárként és tankönyvként is alkalmazható volt. A *Büntetőjogtan* nemcsak a hazai, hanem a külföldi jogirodalommal foglalkozók számára is alapvető műnek tekinthető, amelyből a külhon jogi és államtudományi irodalma is merített. Pauler Tivadar nagy jelentőségű tudományos munkájáért az Akadémia nagygyűlésétől megkapta a Sztrókay-díjat.

E cikkben Pauler Tivadar emberi nagyságáról is szót kell ejtenünk – tudósi, államférfiúi érdemei mellett.

Kortársai, tanítványai szerint a legmegnyerőbb egyéniségek egyike volt, aki a legkeményebb támadásokra is a higgadtan reagált. A kiegyensúlyozottság és a nyugodt modor mellett a szerénység jellemezte viselkedését és külső megjelenését; az utóbbi alapján nem igazán lehetett emberi, szellemi nagyságára következtetni. Világosan, szabatosan, páratlan tömörséggel beszélt, és fogalmazott. Kiváló szónok és nagyszerű vitapartner volt. A „tiszelt ház” min-

den szegletéből élvezettel hallgatták parlamenti beszédeit, amelyeket a gazdag tartalom, az érvek sorozata, a meggyőző erő és a tökéletes, szinte már művészeknek mondható szerkezeti felépítettség jellemezte. Igazságosnak, kötelességtudónak éppúgy tartották; legendás volt munkabírása, életének utolsó pillanataig dolgozott, irányította a minisztériumban folyó munkát, intézte tárcája ügyeit.

A feltűnést kerülő, a külsőségektől elzárkózó szerény embernek mégis rangos temetést rendezett az akkori kormányzat, koporsójánál százak búcsúztak tőle, és ami Magyarországon addig soha sem fordult elő, a végtisztességet le róni megjelent maga a király is.

„Ritka ember szállt vele sírba. Erről valóban el lehet mondani, hogy lelkében az egyensúlyt nem egy könnyen lehetett megzavarni. Érzelmei mindig az ész korlátai közt maradtak, a szenvedélyt nem ismerte, mert egy perce sem volt, melyben ne tudta volna ellenőrizni magát. Megérdemelte, hogy a magyar nemzet áldást mondjon emlékére, s megérdemelte, hogy koporsóján a nemzet és a király könnye együvé vegyül” – írta a Vasárnapi Újság.

*Pauler Tivadar arcképe a Vasárnapi Újság 1886. május 9-i száma közölte.
A Pauler Tivadar síremlékéről készült fotót Doba Károly készítette.*

Irodalom

- Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: *Büntetéstani alapfogalmak*. Bp. Rejtjel Kiadó, 2005. Képviselőházi napló 1881, 1884.
- Király Tibor – Máthé Gábor – Mezey Barna: *A polgári büntetőjog története*. In: Magyar jogtörténet. (Szerk. Mezey Barna.) Bp. Osiris Kiadó, 2003. 270-310.
- Megyery István: *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Bp. 1905.
- Országgyűlési almanach*, 1886. Képviselőház. Szerk. Halász Sándor. Bp. 1886. 129-130.
- Pallas Nagy Lexikona*. XIII. kötet. N – P. Bp. 1893. 862-863.
- Szöllősy Oszkár: *Magyar börtönügy*. Bp. 1930.
- Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Szerk. Markó László. V. kötet. P – S. Bp. Helikon Kiadó, 2004. 188-189.
- Vasárnapi Újság* 33. évf. 19 sz. (1886. május 9.); 46. évf. 39. sz. (1899. szeptember 24.)